

Posvätnosť ľudského života

Ladislav Kováč

Aká je hodnota a zmysel života? Je smrť nevyhnutná? Má sa „dôstojné zomieranie“ stať jedným zo základných ľudských práv?

„Posledné veci človeka“ boli skoro výlučnou doménou výkladu kňazov a teológov. Ale odpovede nám ponúkajú aj filozofi, lekári, sociológovia, politici, právnici. Eutanázia, „dobrá smrť“, je dnes predmetom úvah vzdelancov vo svete, a to zároveň s polemikami či a ako rebgulovať pôrodnosť a o tom, v ktorom okamžiku embryonálneho vývinu začína živá bytosť. Hlasy biológov by mali dominovať v týchto diskusiách.

Belgický biológ Christian de Duve, nositeľ Nobelovej cena za biochémiu, prispel do nich fundamentálne 4. mája 2013. Nie rečami, ale činom. 95-ročný telesne postihnutý muž – ale mentálne mladický, do posledného okamžiku aj vedecky výkonný – využil belgický zákon o eutanázii a zvolil si dobrovoľný odchod. Jeho dcéra, prítomná pri smrteľnom lôžku, povedala novinárom, že „odišiel s úsmevom“, ba aj odmietol pilulku proti úzkosti pred tým, ako usmrcujúca injekcia ukončila jeho život.

Pri hľadaní odpovedí vyjdime z de Duveho knihy *Kozmický prach*. V nej zdôvodnil domnienku, že život je kozmickým imperatívom. Všade vo vesmíre, kde sú podmienky podobné tým, aké boli na našej Zemi krátko po jej utvorení pred 4,6 miliardami rokov, druhý zákon termodynamiky vedie k syntézam chemických látok, k samoorganizácii hmoty do stále komplexnejších štruktúr a k darwinovskej evolúcii. V nej sa vyberajú darwinovské indivíduá: bunky, organizmy, skupiny, biologické druhy, podľa toho, ako sú schopné zachovať si štruktúrnu identitu a pretrvať. Ale ten istý zákon tiež určuje, že jednotlivé súčasti darwinovských indivíduí strácajú postupne koreláciu, dochádza v nich k nezvratným poškodeniam a nakoniec sa rozpadávajú. Preto život postupuje dopredu v cykloch zrodu, dozrievania, zostarnutia a omladenia.

Smrť je ohnivkom v tejto reťazi bytia. Darwinovský „boj o život“ sa zdá byť zápasom o individuálne prežitie, no v konečnej bilancii rozhoduje to, čo nazývame „darwinovská zdatnosť“, a tá je vyjadrená počtom potomkov. Darwinovská evolúcia je tvorivá, ale jej majstrom sochárom je smrť.

Človek, príslušník druhu *Homo sapiens*, je asi jediným z viac než desiatich miliónov živočíšnych druhov, ktorý je schopný uvedomovať si vlastnú existenciu. Sebauvedomovanie zosilňuje snahu o pretrvanie, ale vedie aj k tomu, že ľudia majú strach zo svojej konečnosti a smrteľnosti. Zrážka medzi úsilím pretrvať a vedomím smrti bola asi aj jednou z príčin zrodu kultúry, v nej aj náboženstva a s ním viery, že ľudský jednotlivec ostáva žiť aj po svojej smrti.

Kultúra rozdeľuje ľudské prežívanie sveta do dvoch častí: posvätnosti a profánnosti. Posvätnosť vyjadruje seba prekročenie, transcenciu ľudského subjektu: hľadanie zmyslu, tvorivosť a estetické cítenie, empatiu s inými bytosťami, schopnosť bezhraničnej lásky a nenávisť, potešenie z hry, úžas z tajomstva, zážitky extázy, zodpovednosť za činy. Podľa psychológa Jonathana Haidta v evolúcii, možno pred niekoľkými stotisíc rokmi, ľudia získali schopnosť združovať sa okolo nejakého objektu, stromu, kameňa, predka, vlajky, boha a potom tento objekt považovať za posvätný. Podľa neho takáto posvätnosť je základom morálky. Biológia nevie zatiaľ skoro nič o povahe ľudskej transcencie, preto opodstatnene môžeme ľudskému životu pripisovať tajomstvo a posvätnosť. A súhlasiť s Dostojevským, že človek sa líši od ostatných živočíchov tým, že má dušu.

Náboženské zdroje západnej kultúry, neskorý judaizmus a ranné kresťanstvo prvých cirkevných otcov, včlenili do svojich učení Platónovu myšlienku o nesmrteľnosti ľudskej duše. V prvých kapitolách Starého zákona niet ani náznaku o pokračovaní ľudskeho jedinca po jeho fyzickej smrti; to len satan oklamal pramatku Evu, že získa nesmrteľnosť po konzumovaní zo stromu poznania dobra a zla. V Novom zákone až Pavol z Tarzu a Ján, autor Apokalypsy (iný, než apoštol Ján) rozvádzali ideu večného utrpenia hriešnikov v pekle. Pri čítaní evanjelií získame dojem, že Ježiš sľuboval večný život najmä tým, ktorí veria v neho. Podľa oficiálnej doktríny anglikánskej cirkvi z r. 1943, „Myšlienka nezničiteľnosti ľudskej duše (alebo vedomia) má svoj pôvod v gréckych, nie v biblických prameňoch. Ústredná téma Nového zákona je večný život nie pre každého a kohokoľvek, ale len pre veriacich v Krista, po ich vzkriesení.“

U nás luteránsky teológ Karol Nandrásky vo svojej štúdií „*Peklo a súčasnosť alebo ako je to s peklom*“ uverejnenej v r. 2006 v 3. čísle Filozofie (str. 181-207) napísal: „Nesmrteľnosť duše, ktorá bola importovaná do kresťanstva z platonizmu, bola v tridsiatych rokoch minulého storočia odstránená z protestantskej teológie (až na nepatrné výnimky tvrdých konzervatívov)... Pretože v procesuálnom obraze sveta súčasnosti sa peklo priestorovo nedá lokalizovať, viacerí teológovia prestali písať o *mieste* pekla a interpretujú ho iba ako *stav* odlúčenosti od Boha. Konzervatívci však trvajú na tom, že zatratení budú večne trýznení neustálymi mukami. ... Ježiš nebol apokalyptikom a preto sa ani nepokúšal zodpovedať otázku 'kedy', ako sa o to usilovali apokalyptici. ...v Ježišových rečiach o pekle nejde o žiadny odhaľujúci pohľad do záhrobia, ale o zdôraznenie vážnej potreby žiť ježišovsky, Boží život v prebiehajúcej prítomnosti. V nej rozhoduješ o svojom *večnom* živote. Téma pekla 'o sebe' Ježiša nezaujímala a nemala by byť ani predmetom mudrovania teológov.“ Nandrásky sa odvoláva na Nietzscheho, ktorý „videl, že 'Božia ríša' zvestovaná Ježišom nie je ničím, čo sa očakáva; nemá včerajška a zajtrajška, nepríde o 'tisíc rokov' – je to skúsenosť srdca; je tu všade, nie je tu nikde.“ Pridajme k pohľadu Nietzscheho výrok Milana Štefánika: „Žil som krásny život, prežíval som večnosť v sekundách.“

Trvalo 367 rokov kým katolícka cirkev úplne rehabilitovala Galileia, ktorého inkvizícia odsúdila za potvrdenie Kopernikovho heliocentizmu. 137 rokov bolo treba, aby Vatikán akceptoval Darwinovo učenie a vyhlásil ústami pápeža Jána Pavla II., že „evolučné učenie je viac než iba hypotéza“. Keďže časový rozstup medzi vedeckými objavmi s ich akceptáciou sa skracoval, odhadujem, že bude treba čakať ešte 20 rokov, kým katolícka cirkev opustí predstavu nesmrteľnosti ľudskej duše. „Nesmrteľnosť duše“ sa stane rovnakou metaforou ako „stvorenie sveta za šesť dní“, ale aj metafora „zjavenej Pravdy“. Tak ako progresívni teológovia u protestantov, aj katolícka cirkev prijme chápanie súčasnej biológie: Keď komplexnosť štruktúry mozgu prekročí istú hranicu – v biologickom vývoji, ale aj v individuálnom vývine ľudskeho jedinca – vynorí sa z organizovanej hmoty darwinovská duša: zložitá, tajomná, zatiaľ málo preskúmaná, ale nie večná; s rozpadom telesnej štruktúry sa rozpadá aj ona.

Myšlienka nesmrteľnosti pretrváva však aj v mnohých sekulárnych verziách západnej kultúry a funguje ako motivačná sila ľudskej kreativity. No nesmrteľnosť je termodynamikou života vylúčená. Navyše, náboženská verzia večného života ako nepretržitej blaženosti má v sebe logický paradox: večná príjemnosť by predstavovala nekonečné opakovanie a večný návrat všetkého po nekonečnú dobu, s nemožnosťou úniku – alebo premenené na peklo. Nie nesmrteľnosť, ale časovosť, dočasnosť dáva ľudskému životu hodnotu a zmysel.

Nemožno hovoriť o „existencii smrti“. Existuje zomieranie, ale neexistuje smrť. Smrť sa rovná ničote – nijaký objekt, nijaká činnosť, nijaký subjekt. Smrť je mimo dosahu ľudskej predstavivosti. Smrť nie je nijaká záhada, nijaké tajomstvo – smrť sa nás netýka, ako povedal starý grécky filozof Epicuros. Skutočný ľudský problém je zomieranie a strach z neho.

Môžeme parafrázovať vyjadrenie Michela Montaignea, že poslaním filozofie je učiť sa umierať a povedať, že poslaním biológie je učiť ľudí ako umierať.

Biológia dnes skúma apoptózu – programovanú smrť bunky. Bolo by žiaduce, keby biológovia objavili, alebo vynašli, „mentálnu apoptózu“. Rusko-francúzsky mikrobiológ Il'ja Mečnikov už pred storočím vyjadril vo svojej knihe *Optimistické eseje* špekuláciu, že po dlhom a uspokojujúcom osobnom živote by sa v starom človeku mal vynoriť inštinkt stiahnuť sa zo života a ukončiť ho; rovnako, ako po namáhavom dni sa v nás prirodzene objaví nutnosť a túžba zaspáť.

V našej dobe pokročilej zdravotnej starostlivosti a techník ktoré sledujú umelé predĺženie ľudského veku by sa dôstojné zomieranie malo stať dôležitou oblasťou záujmu všetkých humanistov, nie iba vedcov. U nás na Slovensku nadišiel čas pre celospoločenskú diskusiu o „dobrom umieraní“ ako súčasť šťastia a zmysluplnosti osobného života. Dôstojné zomieranie sa raz hádam stane vyvrcholením dôstojného života.

Autor (1932) je kognitívny biológ